

ВОЄННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

Б. З.
ОПИС
РІДНОГО КРАЮ.

ІІ. ВИДАННЯ.

Видавництво українського народного учительства.

Відень, 1915.

ВОЄННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

— — — — —

ОПИС РІДНОГО КРАЮ

МАЛЕНЬКА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ, І. ЧАСТИНА
===== ІЗ МАЛЮНКАМИ ТА МАПКОЮ. =====

ІІ. ВИДАННЯ.

Видавництво українського народного учительства.

Відень, 1915.

З ДРУКАНІЙ АД. ГОЛЫЦГАВЗЕНА У ВІДВІ.

Переднє слово.

Кождий із нас добре знає свов родинне місце, село чи місто, де він зрос. Знає, як воно зоветься, які ріки недалеко, поля та ліси. Усікий скаже, до якого села належить його хата, до якого повіту його село. Та ще не всі знаємо свій рідний край, свою вітчину Україну. А треба, щоб усі ми знали, бо рідна земля — це наша спільна мати. Для того знаємість рідного краю конечно потрібна усім Українцям і Українкам. Мусимо пізнати рідну землю, щоби її полюбити. На ній ми живемо, вона нас живить. Читаючи опис рідного краю — перед нашими очима відкриється вся краса рідної землі, її чудна природа, ліси, гори, степи і моря. Довідаємося, які богацтва у тій землі та яка вона плодовита. Знатимемо, що тут, де ми тепер живемо, жили наші предки Українці від найдавніших часів і проливали за волю України свою кров, як тепер проливають Січові Стрільці.

Хто хоче щось більше довідати ся про нашу землю, прочитає собі Географію України проф. унів. др. Ст. Рудницького. В отей книжочці зібрані коротко тільки найважніші відомості про Україну.

Се ж перша частина; за нею прийде друга, що розкаже про життя нашого народа.

Перше виданнє Опису рідного краю розійшло ся скоро
поміж людьми. Пускаємо у світ друге справлене видання.
Велика світова війна що ведеть ся в першій мірі за Україну,
ще збільшила заинтересованість нашою рідною землею не лиш
у своїх, але й у чужинців.

Віденъ, 20. червня 1915.

1. Загальний опис.

Велика наша Україна. Простягла ся вона від гір карпатських аж до Кавказу. У весь той великий простір землі заселює народ, котрий має одну мову, одну вроду, одні співаки та звичаї. Називається ся той народ український, а його земля Україна. Давно була се самостійна держава. Тепер наша Україна розділена по між три держави: Росію, Австрію і Угорщину. Найбільшу частину України зі столицею Київом загарбали Москалі. Під Росією (Московщиною) є отсії українські краї провінції: Правобічна і Лівобічна Україна, Волинь, Поділля, Холмщина і Степова Україна. Там живе 27 міліонів Українців, а спільна назра їх Східна або росийська Україна. (Москалі звуть її „Малороссія“, щоби не називати „Україна“.) До Австрії належить Східна Галичина з містами Львовом та Галичем, і північно-західна Буковина з Чернівцями. Під Угорщиною загірє або Угорська Русь-Україна з містами Унгварем та Сиготом. В австрійській Україні живе 5 міліонів Українців, в Угорській $\frac{1}{3}$ міль., і се разом зветь ся Західна або Мала (австрійська) Україна. Західна Україна — се $\frac{1}{11}$ частина цілої України.

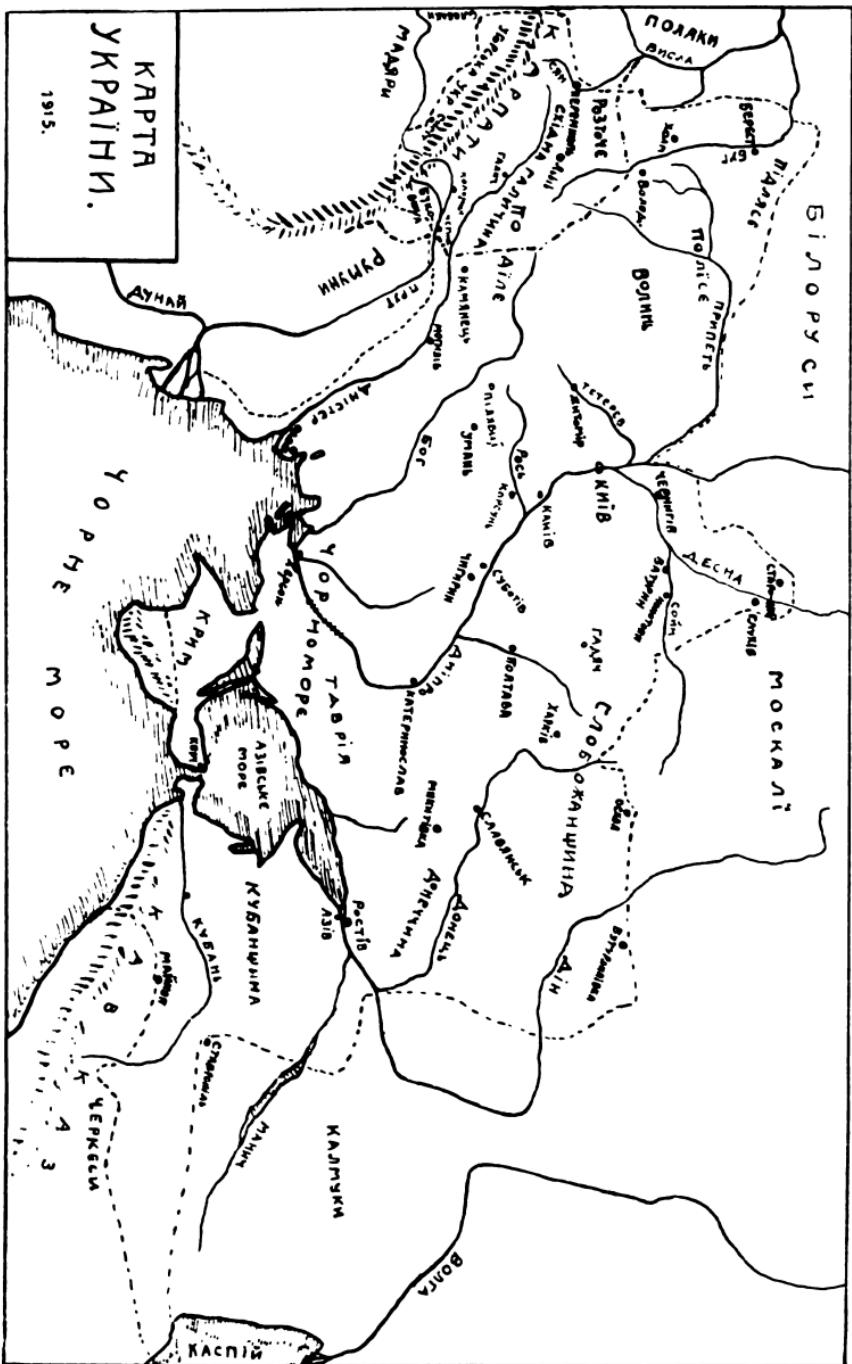
Вся Україна займає простір дуже великий. Хочби лише росийська Україна, освободившись, стала самостійною державою, то мавби наш народ досить місця на свободний розвиток!

Австрія . . .	займає	600.000	кв. кілометрів
Німеччина . . .	„	540.000	„
Франція . . .	„	536.000	„
Англія . . .	„	315.000	„
Україна . . .	„	850.000	„

Положене: Україна простягається ся поміж 43. а 54. степенем північної географічної ширини (Підлясє-Кубань),

КАРТА
УКРАЇНИ.

1915.

більше як на 600 км., та між 21. а 47. степ. східної довжини, більше як 1000 км. (Лемківщина-Задонщина).^{*} Що Україна нахиlena з півночи на півднє, можна бачити з того, що всі ріки спливають у Чорне Море.

Границі: Політичні границі України часто змінялися під час воєн. Постійними остаються лише природні а по частині етнографічні границі. Україна сусідує з півночі з Поляками, Білорусами, та Москальми, а відграничує їх від нас Сян, Припеть, (Десна і Дон). На сході від Калмуків відграничує нас ріка Дон, від Черкесів Кавказ, від Татарів кримські гори. На заході сусідують Румуни на Буковині коло річки Серету, Мадяри за Тисою, Словаки коло Лемків. Море, гори і ріки творять природні границі краю. Природні границі України: гори Карпати, Чорне і Азівське море, гори Крим і Кавказ та поліські болота над р. Припетю. Наши кольонії доходять вже до Каспійського моря.

Прикмети української землі: На Україні мешкає одноцільною масою український народ, а лише в деяких околицях є чужинецькі оселі. Але ще є й друга сполука, чисто географічна. Україна визначається яркою свою індивідуальністю серед інших територій Європи. Чорноморська височина, а ще ріки, клімат, ростинність та звіринність надають їй багато одноцільності.^{**}

Давна колядка так описує нашу землю:

„Се земля більша: гори, долини,
Великі поля тай полонини,
Синій моря, темні лісове,
Темні лісове, бистрі водове“.

Земля, на котрій живемо, є нашою від непамятних часів. Наш народ не видер її ні кому, як се робили другі. Тут він мешкав здавна, бо взяв її неуправну і дику. Але

* Український геогр. атлас др. М. Кордуби, накладом Я. Оренштайна в Коломїї 1913.

** Географія України, проф. унів. др. Стефана Рудницького. Київ 1910. Це підставкова книжка до географії України. Нено покористував ся й автор „Опису рідного краю“.

власною працею, своїми руками, перетворив Україну на найкращу урожайну ниву, на шпихлір Європи.

2. Гори України.

Українська земля по найбільшій частині є рівна, або творить легко погорблені височини. Тільки на заході стрем-лять величаві гори Карпати, а півднево-східної Границі є боронити островерхий Кавказ.

Карпати простягають ся дугою над Дунаєм. Щільною
є на 3 головні часті. Українці мешкають у середушній
часті, в Лісистих або Східних карпатах, що тягнуться
від ріки Попраду на польській границі, аж по гору „Руський
верх“ коло села Кірлібаби у Буковині на семигородській
границі.*

Українські Карпати, широкі до 15 миль., відзначають ся тим, що над Попрадом на заході найниші, а чим дальше на схід, то стають вищі. Найбільшу висоту мають у гуцульській Чорногорі. Всі гірські хребти в наших Карпатах вкриті іглястими та денеде листястими лісами. З поміж лісів видніють нагі скали. В XII. століттю ся часть Карпатів звала ся „Ruthenorum Alpes“, се. зн. Українські Гори. Карпати — се наша твердиня. Тут доховав ся чистий український тип, звичаї та давні вироби. Лісисті, українські Карпати ділимо на 4 часті: Низький Бескид, Високий Бескид, Гордані, Чорногора. Своєю красою дорівнюють наші Карпати заграницчним горам.

До них рвемо ся побувати на волї та надихатись свіжим повітрям.

„Під шум смерек іде мій спів
На верх високих ір.
Болить мене в душі тоска
До тихих, ясних зір . . .
Aх!! — я на долах ввесь свій вік
Без світу потеряв . . . (B. Пачковський.)

* Історія Руси Романа Заблінського. Львів 1887.

Низький або Лемківський Бескид сягає від Попраду по Ославу (долив Сяну). Верховина ся широка, але не висока. Всюди глина вкриває грубою оболокою збоча і верхи. Мягкий пісковик і лупак майже не виступає на поверхню. Широкі долини поздовжні і поперечні. Ісси були мішані, але їх винищено. Дощева вода скоро забігає, змиваючи уро-

Карпати.

жайну почву та застелюючи її щутром. Збочі гір лагідні, не спадисті. Над Жеґестовою верх Пуста Велика (1061 м.).

Високий Бескид або бойківський від ріки Ослави аж до долини Стрия та Опора. Відріжняється від Низького тим, що складається ся з одностайніх гірських валів, поперериваних на почерек ріками. Має полонини; се високопозиціоновані гірські пасовиска.

„Ой чому ся не ожениши, Високий Бескиде?

— Бо зелена полонинка за мене не піде!”

(Пар. Коломийка.)

Постепенно підноситься ся Бескид у східнім напрямі чимраз вище. На галицько-угорській граници скалиста Гора

Пікуй (1400 м.). Ті скали з пісковиска та лупака. Пісківці лежать грубими шарами (верстами) і є твердші, через те її виступають назверх. Такими є „Уріцький камінь“ і „Бубнище“ із викованими у скалах печерами. Сей Бескид вкритий великими смерековими та буковими лісами. Повище 1350 м. ліс гине, а хребтами на полонинах ростуть буйні трави та усяке верховинське вілє. Верхи переважно вкриті настовбурченими скалами, вистеленими долом зеленим мохом, а ще вище оброслими жовтим поростом. Гарні ті поперечні долини, де ріки проломлюють скалисті вали. До Бескида належне й пасмо гір Вигорлят із Угорської України. Се вулканічні гори з малими озерцями.

Горгани — від долини річки Опора до Прута. Се короткі хребти, проломані поперечними долинами, каменисті, неприступні, через те її найменше залюднені. По галицькім боці верхи: Попадя і Довбушанка (1700 м.), Сивуля (1820 м.), Хомяк (1544 м.), Явірник-Горган (1600 м.). Ще найлекше доступний Хомяк:

„Мов величень ірізниці в юрбів синявих краю
Обідраним хребтом над земль виринів.
Здавась: щоглим чолом блакитів досягає,
На ньому зломи скель в промінню сонця сяють.
Між зломами верхів буйні вітри плають;
На скелі корчик сів і цвітом розцвітас —
Сльозою журкало у стін її спливав
І котить ся долів і губить ся у чаю“.

(С. Чарненський.)

По угорськім боці: Стіг (1700 м.), Близниця (1900 м.), Горгани вкриті непроходимими лісами (от славна Тухольщина), в низу мішаними з буків, яворів, ялиць, а в горі смерековими. Верхи із твердого, яносірого пісковика, завалені цекотами (покрищеним каміннем).

Чорногора — від долини Прута і Чорної Тиси до долини ріки Вишови і Золотої молдавської Бистриці. Се найвище і найкраще пасмо українських Карпатів, зложене із твердого пісковика. Найвищий верх Говірля (2060 м.).

З під Говірлії пливуть: Прут у Галичину, а Тиса на Угорщину. Майже $\frac{3}{4}$ року верхи Чорногори вкриті снігом. У долині Гаджини, під скалами Шпиці (1866 м.) лежить вічний сніг на давнім ледовищі. Богато ліса у Чорногорі, хоч і нищать його немилосерно тартаки. Полонини гарні, великі, із добірною пашею. На верхівях Тиси пасмо Мармаруське, зложене із ріжнородних скал: Пісківця, вапняка, лупака і кристальних скал.

З глибоких долин підносяться ся у гору дикі скелі. Скалистий Петраш, сусід Говірлії, високий на 2022 м., а Шпіп Іван 2030 м. Полонини, водопади, озера, скелі, праліси, гуцульські оселі — спільно прикрасили Чорногірське пасмо. Цвіт папороті на верху „Ціл“, закаменілі кози на Гнитсії, лієні дівчата та дикун — Чугайстир — се чарівні казки тасмної Чорногори.

Тиса відграничує Чорногору від чужих Роднянських гір. Північний спад Чорногори лагіднійший, Полуднівий стрімкий. На Буковині верхи трохи опадають. Печери в горах: Довбушеві комори в Ямнім, печера опришків під Синицями у Жабю.

Підкарпате або Підгірє. З головного пасма Карпатів збігають численні побічні пасма і ті творять Підгірє. Простирається воно вздовж Карпатів від Перемишля до Коломиї. Просторими долинами випливають Карпатські ріки із гір. Їх русло вистелене широкими рінищами. Понад ріками роскішні сіножати та ниви, наче ріжнобарвний килим. Вище, на знесінню поля, гаї та ліси. Підложе Підгірня — се сірий глей, богатий у сіль та нафту, вкритий жовтавою глинкою (льосом). На поверхні грубша або тонша веретва родючого

Говірля.

чорнозему. На Підгірю віє холодом із гір і серед найтеплійшого літа. Весна починається три тижні скоріше, як у горах, а сніг паде 5 тижнів пізніше.

Крим. Українські оселі сягають аж у Кримські та Кавказькі гори. Північний Крим, се властиво частина української плити, безлісна, степова низовина. За те гірська, погодніва частина має свою відмінну будову, свою фльору і клімат.

Кримські гори довгі на 150 км., широкі 35 км. Зложені із трох рівнобіжних хребтів, помежовані повздовжними долинами. Серед найвищого хребта, що звесь Яйла, шпилі: Чатирдаг і Романкош (1500 м.). Верх тих гір творить вапняк, спід глей і лупак. Гарне є побереже, погодніва збіч гір з високими скелями та водопадами.

*Літній вечір. Гори в мії,
в золоті вершини;
а під ними лежить ся десь
пісня України.*

(О. Генс.)

Кавказ, що відграничує Європу від Азії, довгий на 1100 км., зложений із кришталевих скал. Верхи вкриті вічним снігом. Найвищі шпилі: Ельбрюс (5630 м.), Казбек (5040 м.) По їх збочах зсуваються великі ледники.

„За горами гори, хмарами повиті“ — говорить Шевченко про Кавказ. „І вам слава, сині гори, кригою скуті“... — Від півночі тягнуться вздовж головного хребта помережі пасма, а опадаючи звільна, досягають Кубанщини. Се Підкавказе має чимало нафти.

3. Височини.

Земля, що виносить ся вище як на 200 м. над поверхнею моря, (а низше як підгірє), зветь ся височина. Широко розпростерла ся на Україні Чорноморська височина. Її часті: західні і східні височини. Західні: Поділє, Розточе, Волинська та Правобічна височина. Східні: Лівобічна височина і Донецький Кряж.

Поділє від річки Вересиці, Дністра аж до Бога, висока місцями до 470 м. Ріки вижолобили собі у височині глибокі, круті долини, що звуть ся яри та балки (прим. яр Дністра). Високі береги ріки виглядають з яру наче скалисті гори. Та як вийдемо з яру, бачимо довкола тільки рівний простір, а на ньому лани збіка. Лани спричинили ріжнородність красвидів однomanітної височини. Лині денеде виступають справжні скали. Найстарші із них гранітні, над ними осадові: лунаки, пісковики та вапняки. Знаний червоний подільський пісковець та фантастичні гіпсові скали з печерами. Новерхню творить родючий чорнозем. Лісів мало, крім околиці Рогатина. Їх вининено ще в XVI. століттю. Серед Поділля скалисті вапнякові горби, що сягають від Бродів до Подільського Камінця, звані Товтри або Медобори. На півночі пасмо Гологори і Вороняки. Та загалом має Поділє вигляд степовий.

Покутсько-бесарабська височина є властиво продовженням Поділля, тільки значно вузша від него, положена між ріками Дністром і Прутом. На заході сягає до Бистриці

Міст на Пруті.

і Ворони, на південнім сході до Чорноморської низовини. Західна частина її — се Покутє. На ньому стрічаємо в гіпсових шарах заглубини, що звуться лійки або вертепи; під ними більші печери зі сталактитами (прим. в с. Локітках коло Товмача). Коло Чернівців лісисте узгір'є Бердо Городище підносить ся до висоти 500 м. Височина кінчиться Добруджею, де поселилися наші рибаки, потомки задунайських запорожців.

Розточе, зване також Львівсько-Люблінським хребтом, лежить поміж Сяном а Бугом. Се невисоке (до 400 м.) узгір'є, поросле лісами. Опока тут вкрита вапняками, пісками та глиною. Поодинокі камені, які там можна бачити серед поля, занесені ледняками із півночі. Почва місцями пісковата, місцями вапниста. Поверхня височини у Холмщині майже рівна.

Волинь між рікою Бугом, Тетеревом, Припетю та Богом. Вона неодноцільна: на західній Волині підложе із крейди та опоки; місцями із пісковиця та глею. Східна Волинь має підложе кристальне із граніту та гнейсу. Почва на південь чорноземна, на півночі пісковата. Найвища частина височини лежить між рікою Стирем та Горинем, звана Кременецько-Острожський кряж. Волинський краєвид: плоскі горби, вкриті лісом, повільні низькобережні ріки та пісковата почва.

Правобічна наддніпрянська височина між Тетеревом, Дніпром та Богом. Підложе — се гранітно — гнейсова плита. Її поверхня загалом досить рівна. Коло Бердичева та Гайсина осталися сліди давніх вульканів. Височина вкрита родючим чорноземом. Декуди плитші балки та долини. Правим берегом Дніпра скрізь невеличкі горби.

*Гори мої високі! Не так і високі,
Як хороші, хорошії, блакатні здалека.* (Т. Ш.)

Лівобічна височина сягає від Дніпра до Донця. Замітні тут балки та яру́щі водорії понад ріками. Почва: чорнозем, декуди пісок, під ними глина.

Донецький кряж вздовж південного берега ріки Донця. Се плоске узгір'є із гранітним підложем та осадовими скалами.

4. Низовини.

За низовину вважаєть ся такий край, який не підносять ся понад море вище, як на 200 м. Звичайне се зелені, низькоположені рівнини.

Підляється, від вододілу Буга та Припети до Розточа. Поверхня сеї низовини дуже рівна, із річками та лісами. Почва пісковата, глибше гліста.

Поліється, над рікою Припетю. Се підлюкла рівня, вкрита пісками та багном. Великі торфовища, порослі сосновим лісом, навіщувані що року повенями. Вдавнину було тут велике озеро.

Лівобічна низовина по лівому березі Дніпра аж до порогів. Піски, чорнозем, мочарі і степи уріжнороднюють низовину.

Чорноморська низовина від Чорного моря до Подільської та Донецької височини, а від дельти Дунаю до устя Дону. Підложе ґранітне, декуди й вапняк. Се степ, безконечна рівнина, вкрита могилами. Понад ріками зелені плавні та луги.

Западина (депресія) над Каспійським морем, де поверхня землі низше від позему моря. Там в солоних степах та понад Волгою зростають поволи українські кольонії.

5. Ріки та озера.

Наші гори, височини та низовини перерізані ріками, які від іспамятних часів поробили собі русла і ними пливуть у море. Ріки дуже потрібні кожному краєви, бо наводнюють землю. Голубими лентами пливуть наші ріки у всіх напрямах.

Ріки України не всі однакові. Є між ними гірські, височинні і низовинні. Вливають ся у три моря: Чорне, Азівське та Балтийське. Їх вододіл поміж ріками: Сяном а Дністром, Бугом а Припетю.

Чорноморські води України збігають ріками: Дніпром, Дністром, Богом та Дунаєм.

Дніпро. Найбільша ріка України — це Дніпро, оспіваний у наших піснях. З ним в'язуться всі важніші події

Дніпро.

історичного життя України. Над ним столиця України, Київ. Памятає Дніпро дні слави, часи нашої самостійної держави.

*Між горами старий Дніпро
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкі села;
А у слах у веселих
І люди веселі.*

(Т. Ш.)

Випливає Дніпро коло Кльоцева на Білорусі із маленького озера в Смоленщині. В Україну вступає він вже чи- малою рікою, в середній частині своєї течії. Коло Київа широке русло на 850 м. У нижній частині течії, за Катеринославом, виступають із Дніпра гранітні скалі й пороги — водопади, що тягнуться на 53 км. аж до м. Александровська. „Дніпро широкий та глибокий, хвилю хвилює жене, і добігши до порогів, з грюком падає у низ. Стугонить він

і гуркоче, бризки високо встають, а глибокі чортопарії виуть,
плещуть і киплять.

(Б. Грінченко.)

Всіх порогів 12, з них головних 9. Найбільший Ненаситець або Дід, менші Кодацький, Будило і Гадючий. Широкий і повноводний розливається ся Дніпро низше порогів по Великому Лугу у зелених, пищних берегах. Хортиця, Нова Січ і Чортомлик — се давнє запороже. Добігаючи у Чорне Море, в своїому гирлі зливався ся Дніпро з рікою Богом у великий лиман. Що до величини — Дніпро третя ріка в Європі. Довгий він на 2100 км., а сплавний вже від Смоленська на просторі 1900 км.

Бурю на Дніпрі описав Шевченко:

*Реве та стоне Дніпр широкий,
Сердито вітер завива,
До долу ворби інє високі,
Горами філії підійма.*

Правобічні притоки Дніпра: Березина з Білорусі, Прип'ять зі Стирем та Случем, Тетерев і Стутгна. Про річку споминає „Слово о полку Ігоря“, після з XII. століття:

*..Чи-ж не правда, каже, Ступна струю чудну має.
Бо чужі потоки зжерла, сама голодає..*

Річка Роєв з гарними водопадами, Тясмин, Інгулець з Жовтими Водами. Лівобічні притоки: Десна із Соймом, Сула, Цело, з Голтвою, Ворскла, Орел і Самара. Старинна Українська пісня описує відносини всіх других рік до Дніпра, несучих своїому „батькови“ усе, що дістають на обширних просторах, які перепливають. Батько дбає про них, заселяючи їх рибою.*

*..Жалуетъ ся лиман морю,
Що взявъ Дніпро свою волю:
Усі річки прочищає, мені устє засипає,
К собі рибу підмовляє, на всі ріки розсилає,
А назадъ ї не вertiaє . . .*

* Малоросія, т. VII.

Дністер, велика ріка Західної України, довгий на 1300 км., випливає коло села Вовчого у Високім Бескиді.

Дністер в Залужччя.

гословенні наддністриянські землі, та роса та мрака, яку Дністер дає в часі спеки. Чарівні тут ліси, чудні сади над дністро-вими берегами.

Се не землі, але городи, в яких все росте й буяє.

„Всюди любо, всюди красно, всюди лиши би бути, —
О, дністрові бріженьки, можна вас забути?“

(Ю. Федъкович.)

Правобічні прибоки Дністра: Самбірська Бистриця, Стрий з Опором, Свіча, Лімниця, Солотвинська і Надвірнян-

Спершу се гірська річка; аж коло Ніжнєва входить у Подільський яр. Коло Ямполя на Дністрі пороги. Дністрова вода чиста. „Пливе Дністр, тихий, як той український народ, широкий, як його думка, глибокий, як його рани“.

(Ю. Федъкович.)

Дністер в початках нашої історії був сплавною рікою, як і Дніпро. Ще перед Хр. сплавляли Дністром пшеницю до Атен. Тепер змінився. Виливи Дніпра весною, Дністра у літі. У Дніпра поступенно, у Дністра несподівані. Бла-

ська Бистриця з Манявкою та Вороновою. На річці Манявці та Бухлівци високі водопади.

Лівобічні притоки: Стрвяж, Вересиця, Гнила і Золота Липа, Серет, Збруч, Смотрич, Мурахва і Ягорлик.

Бог, подільська ріка, має гранітні пороги коло Константинівки. Притоки: Синюха та Інгул. Довгий Бог на 90 миль. Через підводні скали і піскові лави майже неможлива плавба на ньому.

Дунай дістас від нас декілька рік. Давнійше мешкали Українці скрізь над долішним Дунаєм. Наши князі заложили місто Малий Галич, що зветься тепер Галац. Через те Дунай часто споминається у наших піснях та колядках:

„Вітер повіває, Дунай висихає,
Дунай висихає, тройзель поростає“.

(Колядка)

Тільки при устю Дунаю, в Dobруджі, ще осталися Українці. Українські притоки Дунаю:

Біла Тиса випливає під Говірлею коло села Богдана і лучить ся з Чорною. Знана пісня:

Там, де Чорногора сумно Угорів край витяє,
Там, де Біла Тиса сумно Чорну дланяє.

(Ол. Зак—ні.)

Збирає всі води угорської України з Карпатів: лівобіч Вишів та Іза, правобіч Торець, Галабір, Великий Аг, Бержава, Бодрочка з Латорицею, Лабірцею та Ондавою.

Прут випливає із 6 жерел на збочах Говірці і зараз спадає із високої на 50 м. тераси водопадом у долину. В Чорногорі спливують до него сотки верховинських потоків. У Яремчі творить знову славний водопад — перебій. Чорний та Білий Черемош — це його притоки. У с. Гриневій дикій Гремітний водопад. Спад Черемоша значний, течія рвуча. Черемош оспіваний у гуцульських піснях. Під скалою „Сокільський“ небезпечні гуки-пороги. У селі Ямнім при Прutovім потоці водопад капливець. Прут довгий на 100 миль і впадає в Румунії до Дунаю. Ріка Серет на

Буковині в притоками: Молдава, Сучава і Золота Бистриця, тільки жерелами сягають у нашу територію.

Азівські води: Дін, ріка Слобідської України,* тече попід високими крейдяними ескалями. Його притоки: Вороніж

Водопад Манявки.

Манич, Донець і Бахмут. Дін та Донець часто споминає наша історія, бо се було Українське пограничче.

*О Донче мій! Іор каже — не мала ти слава,
Що милував ти на філях спна Святослава,
Що стисав траву земну понад берегами.*

(Слов'яно-українські пісні. Ів.)

Ріка Манич тим цікава, що лу чить ся своїм руслом із другою (так зв. біфуркація.)

Кубань плине з Кавказу із ледняків високого Ельбруса. На Підкавказю пливе широкою долиною. Його допливі Лаба і Біла. Кубань вливається у два моря, Азівське та Чорне.

Балтийські води відпливають Вислою. На нашій території тільки їх горішній біг. З Карпатів пливуть: Попрад, Вислока і Сян із Вислоком. Дальші притоки з Розточа та Підкарпаття: Вишня, Скло, Любачівка і Танва. З Розточа пливе до Висли Вепер, із Підлясся Буг з притоками: Полтва, Солокія, Мухавець, Лісна і Нарва.

Озера. На Україні озер мало. Озеро Манич в Кубанщині, Князь і Вигонівське на Полісю. Біле озеро коло Одеси, Крукове озеро над Дніпром, Солоне над Донцем. На Підлясю кілька менших озер. На Полісю багна довгі на 40 миль, а на 10 широкі. Давно було се велике озеро, що займало простір 460 миль. Часть пінських болот осушена. В гуцульській Чорногорі озеро Шибене, найбільше і найкраще, 850 м. довге, а 200 м. широке, в жерелах Чорного Черемоша недалеко Квасів (Буркута). Чарівні озера в жерелах Чорної Тиси. Між Шпицями а Денцером довге на 100 м. Несамовите озеро. Менші озерця, охаби, вікна та безодній понад Дністрем. Зі ставів більші у Бережанах та Тернополі.

6. Українські моря.

Всю воду несуть ріки у море. Море — се великий простір води гірко-солонавої, барви зеленаво — синьої. Море ніколи не є супокійне, але флює, заливає або опускає береги. Се зветься приплив і відплив.

Чорне море здавна звалося „Українське море.“ Велике воно на 450.000 км. \square , глибоке місцями на сході на 2800 м. Часто схоплюють ся на ньому грізні бурі. Пристаний на Чорному морі мало, найбільш додідна Одеса. Чорним морем плили Запорожці аж на турецькі побережя:

*Пливуть собі, а із за філії
Сонце філлю червонить;
Перед ними море міле
Гомонить і кіжотить.* (Т. Ш.)

Азівське море від Чорного відділяє півострів Крим. А лу чить їх пролив керч, вузкий, доступний для малих кораблів. Азівське море мілке, бо в полудневій часті тільки 14 м. глибоке, а при північно-східнім березі 4—6 м. Плитке для того, бо виповнюється ся тим намулом, що його наносить Дон. Залив Азівського моря зветься Море Лінніве. Воно переповнене солию. Новно в ньому лягунів та островів.

Острови. Більших островів у наших морях нема. На Чорному морі острів Тендер. На Дніпрі за порогами є 70 островів, що творили голосне в нашій історії Запороже. Із них більші Січові острови: Хортиця, Великий Луг, Томаківка і Чортомлик.

7. Клімат (підсунє).

На землі бачимо три головні пояси або смуги: 1.) горяча або тропічна, де немає зими, тільки спека та жара, 2.) холодна або полярна, де знов немає літа і 3.) помірна або середня, поміж горячою або студеною. Україна положена в поміркованій смузі. У ній замітні 4 пори року: весна, літо, осінь і зима. Жите чоловіка находитися в тісному звязку з температурою й іншими кліматичними обставинами. Приміром в теплих сторонах люди стають більше або менше млявими й ледачими до тяжшої фізичної праці, хоч розум, а особливо уява й почуття зстають ся жваві й палкі. Клімат може бути ще морський, континентальний здоровий і нездоровий. Слово клімат передовсім означає зміни повітря що до тепла, студени та вогкости. Суходіл, вода і повітре, виробляючи своїми силами ріжні клімати по ріжних краях земної кулі ведуть до того, що все те, що росте й живе на землі, у воді та повітря: люди, звірі й росини, неоднакові у ріжних краях. І так прим. Західна Галичина, польська, має спільній клімат з Чехією, Шлеском та Моравією. Східна Галичина має зівсім відмінний клімат від тих країв, але за те спільній із прочими українськими землями. Се зветь ся: спільність географічних умовин. Отся спільність єднає всю українську територію в одну нерозривну цілість.

Клімат України є один із найприємніших та найздоровійших кліматів на світі. Літо у нас горячіше, але зима трохи острійша, як у Західній Європі. Се зветь ся виразно — континентальний клімат. Звідси й велика ріжниця температури дня й ночі. Ще був би кращий, але від теплих вітрів заслоняють Україну із заходу гори Карпати. Клімат Карпатів нагадує альпейський, тільки більш континентальний. У Чорногорі погода тривкійша, як в Татрах. Найменш привітний клімат мають Горгани та Бескид. Майже пятимісячна зима з великими снігами. На високих полонинах намістъ літа тримісячна весна. Найлагідніший клімат має

Покутє. Се вплив Чорного моря, а степовий вплив лагодять гори. Великий вплив на погоду мають вітри. Звичайно полудневі і західні вітри спроваджують дощі й теплоту. На Україні вітри найбільше східні. Східний вітер навіває погоду і мороз на Україну. Через східні вітри повітре України переважно сухійше як у Польщі. Волинь, Поділля і Придніпрянська Україна має майже такий сам клімат, як північна Італія. Захмарення на Україні значно менше, як у західній та середушій Європі. На Поділлю на рік ок. 130 днів дощевих або сніжних, на Придніпрянщині лише 56 днів. А про сонячне світло можна сказати, що воно дуже потрібне для чоловіка. Літні дощі і градові бурі в Карпатах та на Підгір'ю. Скількість опадів всюди достаточна для гарного розвитку рістні та найважнішого заняття Українців хліборобства.

Майже непомітно переходить одна пора року у другу. Тільки природа зміняє свою барву.

*Ой діброво, дібровонько! Ти доброю батька маєш,
Що ти ся в однім році трома барвами приобіваєш.
Одна барва зелененька — всему світу місненька.
Друга барва жовтенька — всему світу сунненька.
Третя барва біленька, всему світу студененька.*

(Веснянка.)

Весна коротка, але гарна і теплійша, як деянде.

*„Встала весна, чорну землю сонну розбудила,
Уквітчала її рястом, барвінком покрила.
І на полі жайворонок, коловейко в ії
Землю, убрани весною в ранній зустрічають.*

*Весна. Садочки зацвіли
Неначе полотном укриті,
Росою божою умиті,
Біліють. Весело землі:
Цвіте, красується ся цвітами,
Садами, темними лугами . . .*

*I барвінком, і рутою і рястом квітчас
Весна землю, мов дівчину в зеленому таї.
I сонечко серед неба опинилось — стало,
Мов жених той молоду землю оглядало.* (Т. III.)

Непомітно переходить весна в літо. Що горяче, триває 3 до 4 місяці. У серпні на степі

*„Це маскавійш в ланах вечірнє сонце ірас,
І даль далекая ще дужше душу рве,
А пісня голоснійши над луками лунав,
І легше хмаронька вечірная пливє.“*

(М. Філянський.)

Осінь звичайно дуже гарна і тепла. Пізна осінь має холодні ночі з приморозками

*„Тільки вітер віб
Та розносить жовте листів
По жовтому полі . . .“*

(Т. III.)

Зима морозна, але коротша і лагіднійша, як московська. Лід на Неві стоїть 147 днів, на Двині 120 день, у нас на Дніпрі 80, на Дністрі 70 днів.

*Снігу, ой снігу якою!
В білих сніпах потонули
Гори, степи і долини . . .“*

(О. Ольсь.)

Зима у горах — військо матерух.

8. Рістня (фльора).

Шата рослинна, котра прикрашує і вкриває нашу землю, має перворядне значінє. Де не глянемо оком, скрізь бачимо дерева, қущі, зілля і трави. Ростина залежить у своїм житю від почви та клімату. Ріжнородну ростинність України ділимо на північну та середземноморську. Серед

Луб Мазпн.

неї ще бачимо полоси: гірська, лісова і степова. Стрічкою їх по порядку, вандруючи з півночі на півднє. Лісова полоса ($\frac{1}{5}$ часть України) займає північні і південно-західні краї від Прута до Буга. Гори мають свою власну рослинність. У горах росте смерека, ялиця, яловець, жереп (косодеревина). Катрафій уживають Гуцули на палиці. Із дерев, давно знаних, а тепер рідких, тис та мудрина (лендерево.) Мудрина — тревале дерево, котрого хробак не точить. На шпілях гір кидра.

„Пишина кедріна в юру ся вил.“

(Колядки.)

Кидрова митрополича палата у Нідлютім. Давно ліси іглясті звали ся бір, а листясті — ліс. Дуброва — се дубовий ліс. Щуча — непроходимий ліс чи бір, повний диких звірів. Давні пущі: Тухольщина, овруцьке, пинське та волинське Полісє. Перегінська пуша має 140.000 моргів відвічного ліса. Се тільки четвертина великого лісового простору в Карпатах. В тих лісах ще можна бачити величаві смереки та ялиці, грубі на пару метрів, прим. в Горганах. В наших лісах стрічаємо листясті дерева: бук, граб, береза, клен, ясінь, вільха-осика, рябина-скорух і берест. Яворове дерево уживають Гуцули до своїх виробів. На Поділю липові гаї, що дають богато меду пчолам. З іглястих дерев сосна на пісковатім та каменистім ґрунті. Король дерев — дуб. Місцями ще задержалися старезні дуби, останки дубров та святих гаїв. Над річкою Сулою були на 4 м. широкі дуби. В батуринськім гетьманським парку старий дуб, де любив пересиджувати Мазепа. Верба звичайно над водою, се всюди звістний український краєвид.

„Над річкою у затишку привязані човни,
А три верби склонили ся, мов журять ся вони.“

(С. Руданський.)

Ліси достарчують богато ягід і грибів, котрі становлять значну частину доходу та поживи селян. Ліс живить їх — се правдиві слова. З-поміж грибів на Поділю труфлі, що ростуть під землею. Нищене лісів приносить велику шкоду. Новени, град і посуха — се наслідки. Жиди на рубаню лісів заробили міліони. Ліси підшиті кущами: ліщина, крушина, свербивіс (дика рожа), гложина, тернина, бузина, ива й малина та ожина. Калина у нас улюблена, бо се давне святе дерево.

Ой Калина білим цвіти, а червоним родить,
А велике закохане на біду приводить!

(Котомійка.)

Гай — се молодий ліс, де богато усіх кущів та зілля. З-поміж зілля звісні: ягода (суніця), шалвія, берво-

цвіт, раст, косатень, розхідник, кульбаба і папороть. Уживані яко народні ліки: деревій, живокість, підбіл, полин і гаючче зіле. Плекані в сільських цвітниках: рута, васильок, мятка, барвінок, мальва, чорнобривець, Любисток і румянок.

„Я васильок не садила, васильок ся родить,
Я Василія не любила, сам до мене ходить.“

(Коломиїка.)

Барвінок і рута, яко символ любови і надії, мають на Україні велике значінє. Уживають їх дівчата на святочні вінки. Під час весілля прикрашують ними коровай і деревце; Ще й на гробі дівчини садять барвінок. Верховинські полонини мають свої ріжні роди зіля і трав, які даремно шукають по чужих краях, прим. омея — виключно чорногірська ростина.* Афіна та гогодзи мають зимотревале листє.

Ліса меншає, як переходимо у степову полосу: Харківська губернія має 9% ліса, Полтавська 5%, Катеринославська 2%, Херсонська 1%. Степова полоса простирається від лісів аж по Чорне море. Дерев мало. Крім деяких, вищезгаданих, ще тополя. Степ має свою окрему рослинність. Степ, неуправний людською рукою, порастає спершу дівчиною. Гарний се вид, коли золотистий ліс дівчини веселить здалека око мандрівника. Будяки, що цвітуть червоно, доходять до такої висоти, що не видко в них їздця з конем. Але будяки з часом уступають, а тоді буйна, висока трава вкриває степ. Богато усіх прегарних квіток та зіля росте на степі. У піснях споминається перекотиполе, що його вітер котить степом. Неуправного степу тепер небогато:

„Житá похилились,
Де пасли ся наші коні,
Де тирса шуміла.“

(Т. Ш.)

Ніде не побачиш дерева на степу, тільки трава шумить. Одинокі висшепіднесені місця — се могили.

* В. Шухевич: Гуцульщина, т. I.

Блакитне небо, мов дурасте море
Безоднєю пороженою стойть:
Під сонцем степ, Козацьке Дике поле
Онеч переливається, жахтить.

(І. Куріт.)

Середземноморська все зелена рістня Криму та Підкавказя: лавр, оливне дерево, кипарис та мірт.
Гарні садочки знайдемо по усіх селах України.

9. Звіринність (фавна).

Звіринний світ України більше одноцільний, як ростинний і належить до північного звіринного округа. Звірятама зависимі від клімату і рістні. Через те інші звірі у горах, інші в лісовій полосі або на степах. У горах ще переховувався медвідь, олень, рись, дикий кіт. На Мармаруських горах Угорщина з'являється часом кізлиця у лісах. Досить часто можна стрінути: дика, серну, лисицю, борсука, заяця, вивірку, білицю і їжака. Над водами видра, недалеко селів ласиця і тхір. У фурта із соболів, куниць та горностаїв убиралися наші бояри. Бобри були давнійше над Бугом, тепер ще лише у Слуцькім полісю. Лосі жили давно в цілій середушцій Европі. В Галичині вбито послідного лося 1760 р. Дикий віл, що здався тур, жив у наших пущах, чорний, з білою смугою на хребті. Наші князі нераз вибирави ся в лісі полювати на турів. Із степової звірні замітніші: суслик, байбак, сайгак і сліпець (зінське щеня). Пташня у горах: орел, найбільший птах, кружляє над скалами Чорногори. Він може жити і 100 літ. Беркут, половик (ястріб) і каня — се гірські грабітники. Мало вже у горах ютурів. Орябок, білогруд і кривоніс — цікаві птахи. В лісах та на полях: тетерев, куропатва, перепелиця, слуква, вудвид, сойка, кулик, вільга, кіс, шпак, довбач (жовна), сорокопуд, горлиця і снігур. Соловій — найкращий співак наших садів та гаїв. Галка (кавка) уміщена в гербі міста Галича. Зазуля, ластівка і бузько улюблени птахи нашого села. На степах живуть: дрохва, журавель, гоголь, хворостіль, чапля, лебідь і чайка. Пісня гетьмана Мазепи порівнує чайку з Україною.

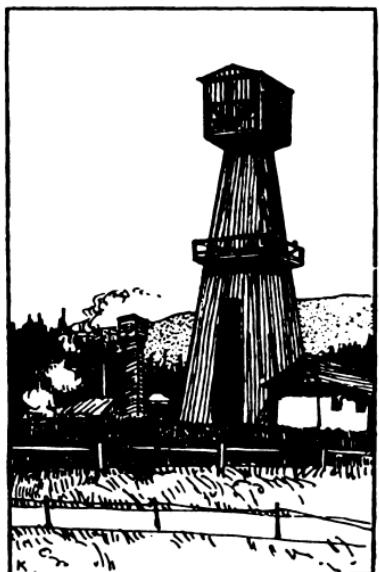
„Ой біда, біда чайції небої,
Що вивела чайнята при битій дороді . . .”

Домашні звірятама: кінь, віл і корова, вівця. За найкращого вважається у нас вороний кінь. Гарна порода коней у Задонщині. Гуцульські коні маленькі, але витревалі. Кінь — воєнний товариш походів наших лицарів (Олег). Давно буяли по степах табуни диких коней.

З плазунів: вуж, гадина, веретільниця, ящур — найбільше у горах, ящірка скрізь. Черепаху і рака тепер вже не подибуємо так часто, як давно. Риба: у горах цяткований струг; в долівських ріках: слив, сом, лин, мерісница, ба-бець, щука; в степових: чабак, осетр, тарань, стерлядь, лещ і судак. В ріках, озерах і ставах України було досить усякої риби. Здавна славила ся Тиса богацтвом риби. З комах: світлячок, що світить по лісових кущах у ночі і саранча, що нищить часом засіви на степах. Хрущ червенець що жив тільки на Україні, замітний тим, що давно робили із нього червону фарбу. Усякі мотилі та хрущі також причиняють ся до збільшення природної краси України. За те пожиточна тільки пчела. Давно у нас було богато пасік. Вивозено віск а також виробляли питний мід.

10. Копалини і мінеральні води.

Вежа копальнї в Бориславі.

12000 нафтових жерел. Бориславська нафта замітна тим, що має значний процент бензини. Взагалі що до обильності нафти, Галичина займає третє місце на кули земській, бо тільки Зединені держави та Росія в Баку продукують більше. Віск земний (озокерит) в Бориславі, Дзвинячі, Старуні та в Харківщині. Камяний уголь: над Донцем, в Катеринославщині та на Покуттю. Копальні над Донцем дали 1905 року 130,000,000 ц. камяного угля, отже 80% усєї продукції європейської і азійської Росії. Торф на Полісю, а також в Товмаччині, де витинано на рік 10 міліонів торфових цеголок. Асфальт в Харківщині, сірка на Поділю. Вапно на Волині, Поділю і в Східній Галичині, крейда коло Холму, на Волині і на Поділю. Каолін: Харківщина, Полтавщина і Київщина, графіт також росийська Україна. Камінь лебрадор в долині ріки Рось, а фосфорит на Поділю. Йод добувають над Чорним морем. Гірський кристаль в притоках

Нема на Україні золота дорогих камінів, але за те не бракує хліба та солі. У всяки копалини українська земля дуже богата.

Сіль. Хоч сіль дуже людям потрібна, то є краї, як ось Чехія, Швайцарія і Сербія, що її не мають. За те Україна має невичерпані поклади камінної солі і сільні жерела. У Стебнику, Косові та Калуши тверда камінна сіль, на Підкарпатю сільні жерела. На росийській Україні добувають сіль в Чорноморю. Нафта в Бориславі, Дзвинячи, Бітькові Молотькові та на Підкавказю. У самім Бориславі

Тиси (мармаруські діаманти) та коло Лавочна. (Є непевна думка, що діаманти знаходяться у кременях недалеко П. Камінця та над рікою Стриєм. Та се, здається ся, опаль). Кремінь, якого уживано давнійше до кресання огню, скрізь на Поділлю. Карпати і Донщина богаті в мінеральні скарби. Зелізо добувають у Катеринославщині, у Самборі, Стрию та на Волині. 1905 р. вироблено на російській Україні 31,000,000 q. зеліза. Олово і цинк над Донцем і в Трускавці. Мідь і ртуть над Доном. Копальні села Микитівки в Катеринославщині дали 1907 р. понад 8000 пудів живого срібла (ртути). Мангани достарчав Катеринослав і і Поділє 20 мільйонів пудів, отже б. частину усєї світової продукції.* Хроніки XV. століття споминають про золоті жили в околиці Мушини між селами Миликом а Щівником, і на Україні коло замку Тустав. Золотий пісок має Золота Бистриця, що впадає до Серету.

Мінеральні води та кліматичні місця. Поміж багатствами України ще треба зазначити і обильність жерел з усікими мінеральними водами, котрі уживаються в лічничих цілях до пиття чи до купелі. Ті мінеральні жерела прославляють нашу землю, приносять слабим людям здоров'я, ще й підносять добробут тих околиць. Треба лиш старати ся, щоб всі ті місця дісталися під заряд наших людей. Квасні жерела (квасок, щівник) — се двоуглян зеліза. Кваси вапняно-зелізні декуди називають квасною водою або буркут. Се вода, що бурить ся та булькоче, подібно як т. зв. содова вода. Жерела: в кvasах (Буркуті) і в Рахові над Тисою, в присілку Жабя Буркуті над Чорним Черемошем і в селі Мушині. Жерела в Бібрці п. Сянік мають також двоуглян соду, помагають у слабостях приладів травлення, відхиху, нирок і ін. Любінь коло Городка, Пустомити коло Львова і Шкло коло Яворова — сірчані води, що помагають на ревматизм і скрофули. Село Моршин у Стрийщині —

* Stefan Rudnyckyj: Der östliche Kriegsschauplatz (Osten und Orient N. 1.) Jena—Wien 1915. ц. 1 К.

сірчан соду і магнус. Солоні купелі: Болехів — чиста солянка. Любіжня коло Делятина і Славяnsьк в Харківщині. Сировиця у Трускавці — на ревматизм, недомагання жодудка і кишок (жерела солено-гіркаві, хльорик магнус і трохи соли глявберської). Для малокровних морські купелі над Чорним морем в Одесі і над Азівецьким. Для хорих на груди: місто Ялта на Кримі. Кліматичні заклади в лісах: Краснийбрід у Київщині, Славута на Волині, де пробують лічити грудні недуги кумисом. Кліматичні місця у горах в смерекових лісях для хорих на груди або нерви, а також для всіх, що бажають відпочинку: Ямне, Ворохта, Микуличин, Воронянка, Криворівня, Жабе, Розтоки. Там віддають повітрем, пересиченим смерековою живицею, пить жентицию, гусянку та козяче молоко. Се прекрасно положені, мальовничі місцевості, що й надають ся також туристам для всякого рода прогульок.

11. Плоди.

Сміло можна назвати Україну найбогатшим краєм не тільки Європи, але й усієї землі. Поміркований клімат, велика плодовитість землі і визначні мінеральні богацтва роблять її одним із найбільше прихильних місць мешкання білої раси. Свою велику плодовитість завдячує Україна чорноземови, котрий вкриває більше як $\frac{3}{4}$ всієї поверхні. Великий північний простір ялової землі, пісків і білої глиники, який обіймає всю Польщу, Білорусь і велику частину Московщини, залягає лише північну частину України: Холмщину, Полісся і край Чернігівщини. Вся остання Україна в обширі чорнозему. Умірене підсоне сприяє управі збіжка і для того на Україні найбільше хліборобів. Рокова продукція України лише пшениці, жита і ячменю, виносить близько 150,000,000 ц., отже в порівнанню $\frac{3}{4}$ усієї продукції німецької держави, а більша як продукція Австрії або Франції. Як прийде уліпшена рільна господарка, то се число ще значно побільшить ся. Жнива на Україні 1910 р. принесли 6 разів більше збіжка, як в Польщі. Одна Українська губернія, прим. Кубанщина, дас більше збіжка, як 10 губерній російської Польщі. Урожайні лани Поділя: „На Поділю хліб на кілю, колачі на плоті.“ (нар. прислів'я). Усіякі роди збіжка — се найважніші плоди України. Крім сего ще садять лен, коноплі, тютюн, хміль, котрі становлять товар вивозовий. Давно управляли на Україні богато вина, а в південних провінціях ще й тепер родить ся його чимало. Продукція цукрових буряків творить $\frac{5}{6}$ усієї російської продукції. Яка наша земля родюча, бачимо з того, що всякі ростини, навіть такі, що ростуть по теплих краях, дають у нас добрий урожай. Бавовняник, що росте в Америці, Египті та Індії, гарно приймається ся у нас в Чорноморію. Риж гарно родить ся у Кубанщині, соя (китайський біб) на Поділю, гумове дерево на Кубані. Китайські ростини гаолян і чуміза, посіяні у Київщині, дають кращий урожай як у Китаю. В Таврії росте рід пшениці, що зветь ся гарнівка, добра

для виробу макароні, і наша уважається за найкращий рід у всіх західно-европейських фабриках.* Огородництво та садівництво у нас ще не розвинулося так як повинно. У нас родиться богато овочів й дуже гарні. Ми могли б ще за границю посыпали городовину (ярину) та овочі, а тим часом ми ще спроваджуємо з-за границі. Годівля худоби виказує понад 30,000,000 штук рогатої худоби. Овець богато на Гуцульщині. Ловля риб на обох українських морях достарчує 24,500,000 кг. морської риби.**

Оттака то наша земля богата і родюча. Що на ній не посіш і не посадиш, все вродиться як найкраще. Не дармо звали Україну „медом і молоком текуча земля!“ Та на жаль сим добром покористуються в значній мірі чужинці. Давнійше Україна своїм збіжем годувала Польщу, тепер годує Московщину. Аж визволивши з московської неволі, зажис наш народ країним житем.

* М. Гехтер: Природні богацтва України. „Засів“, Київ 1912 р.

** *Ukraine und die Ukrainer.* Von Dr. Stefan Rudnyckyj. II. Auflage. Berlin 1915.

12. Краса України.

Як Українець поїде у чужину, аж тоді бачить, що таке Україна. Нема на чужині наших гарних селів, соломою критих хаток, нема такої поетичної природи, не чути милої української мови ні звучних пісень. Тільки все для нас чує, а хочби й гарне, так непривітне.

*Нема на світі України,
Нема в Дніпра!*

(Т. III.)

І хоч Українець завандрував би і в теплі, полудневі краї, де ніколи нема зими, все ж таки тужити ме за своїми, за рідною Україною.

*„Задум сумно за рідну Вкраїну,
Повну принади землію,
Повну ланів і лаїв і садочків,
Повну краси чарівницю.“*

(А. Крижанівський.)

Буває й таке, що Українець як вже не може повернутись у свій рідний край, то з великої туги вяне і вмирає на чужині. А свою Україну не може забути. Шевченко був 10 років на Сибірі, а тільки про Україну все думав.

*„Аби хоч крихотку землії
Із-за Дніпра мою святою
Святії вітри принесли...“*

І тут і там він усе той самий щирій син України, що виріс серед її широких степів із віковічними могилами, під південним небом із яскравими зірками, з ясним місяцем, під шум Дніпра-Словути, під ніжні, зворушливі народні пісні.

Україна передала йому все своє горе і всі бажання, все свої спомини про дні минулі і надії свої на кращу будучність. І Шевченко збирав усе те й так глибоко заховав у душі своїй, що ні довгі роки примусової розлуки, ніякі сторонні впливи не викриєли із його душі найменшої рисочки сеї богатої спадщини. І за тисячі верстов (км.) від своєї Ненікі-України, в усім, що тільки виходило з під

його пера, олівця або пензля, — якраво видимо сина України.*

Наша вітчина — красна земля! Її краса ріжноманітна: гори, ліси, гаї, степи та моря. В горах чудові озера, на ріках водопади. Зелені долини, білим цвітом прибрані садочки. Лиш стань та диви ся! Диви ся і любуй ся красою рідної землиці, красою України. Бо красна на Україні весна і літо, осінь і зима. Красний ранок і вечір, полузднє і ніч, схід та захід сонця. Наша Україна — земля широка. Було б досить місця для всіх Українців, якби не ворожа навала. Як заведено на Україні свої, кращі порядки, то ростиме наш народ свободно, собі на добро та на славу. Наша вітчина — земля урожайна. Не дармо звали її „медом і молоком пливуча земля“, а тепер звуть „шпихлірем Європи.“ Наша Україна — богата земля. З її лона добувають богато усіх копалин, необхідних до людського життя. Із глибин нашої вітчини тече цілюща вода, що приносить здоров'я богато людям. А крім тих всіх прикмет — Україна наша вітчина, наше родинне місце. І для того кожний, хто тільки може, вертає ся хочби і з другого кінця землі

*В любий край давно коханий,
Пишноцвітний, злототканий,
В рідну хату, в рідний степ.*

(Г. Чупринка.)

Ми почувавши себе в українській атмосфері, коли, їдучи зелізницею, виглядаємо у вікна і бачимо білі хатки, зелені левади та червоні килими маку.

Які прегарні краєвиди України!

Недаром чужинці так ними захоплюються. Для того так богато малярів Поляків та Москалів не знаходять на своїй землі краси, але йдуть на Україну і там змальовують українську природу. Бо не скрізь так гарно, як на Україні. Московський краєвид так представляється ся: „Край убогий,

* Ол. Новицький: Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка, Слайдо Кіїв ч. 2. 1914.

студений, лісовий та багнистий. Лиш поміж озерами та багнами денеде можна бачити кусень управної землі. Україна — зовсім що іншого: непереглядна площа богатих піль, а лиш часом трафить ся ліс або пісковий горбок.“

Степи є і в чужих краях, не тільки на Україні, та вже не такі, як наші. Блокаючи понад Уралом, де його залишили Москалі, порівнує Шевченко тамошні степи із нашими:

I там степи, і тут степи. Та тут не такі:

Руді, руді, аж червоні; а там голубій,

Зеленій, мережані нивами, ланами,

Високими могилами, темніми луначами.

Чи хочемо оглядати українську природу рано, до схід сонця, чи вечером, все знайдемо свіжі, чарівні картини.

Схід сонця:

Дивлю ся я — аж світає, край неба палає;

Соловейко в темнім гаї сонце зустрічає.

Тихесенько вітер вів, степи, лани мріють,

Між ярами над ставами верби зеленіють.

Сади рясні поглинуться, потом' по волі

Стоять собі, мов сторожі, розмовляють в полі.

I все то те, вся країна, повита красою,

Зеленій, вмивається ранньою росою.

Вмивається, красується ся, сонце зустрічає.

I нема тому почину, і краю немає . . . (Т. III.)

Соняшний день на степу:

Їде він степом рясним: трави зелені та квіти,

Пишний простір навколої, соняшним світом облитий.

(Б. Грінченко.)

Вечір у горах:

На небі сонце исне в вечірній синій мії,

Останнє сяйво ясне кидав на шпилі.

Горячий шпилі огнями, як ширський діядем,

Аж зорі над вергоми заїмають ся отнем.

Занялися ясні зорі і місяць виріна;

Роскішно, пишно вирі, а долом тишини...

(Б. Лепкий.)

Дніпро під Київом.

Вечір на Придніпрянщині:

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.

(Т. III.)

Ніч:

До темної землі схилилось ясне небо . . .
Співає соловій свої пісні звабливі —
Мов зачаровані вслухають ся квітки,
Спинились, не тримають закохані, щасливі,
Задумані зірки.

*Співав соловій пісні про щасну долю,
І вітер полетів по темному садку,
Жартую, обіма, цілув він тополю
Високу та гнучку.*

(М. Славинський.)

Ніч над Дніпром описує московський поет Пушкін:
тиха українська ніч; прозоре небо, блищать зорі. Ледви
трепеще листє на сріблистій тополі. Місяць спокійно в ви-
соти сяє над маленькими хатами, що далеко, в низу спо-
чили в тиші сна й ночі на березі тихого старого Дніпра.
(перевід).

Місячна ніч:

*Небо незміряне всипане зорями.
Що то за божа краса!
Перлами — зорями ін під тополями
Граб перлистя роса.
Гай чарівний ніби промінем всипаний,
Чи заігадав ся, чи спить.
Он на стрункій та високій осичині
Листя пестливо тримтитъ . . .*

(М. Старинський.)

Така краса України. І весело жити тут людям.

*Хочеть ся дивитись, як сонячко сяє,
Послухати хочесь, як море заграб,
Як пташка щебече, байрак юмонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває —
О Боже мій милій, як весело житъ.“ (Т. Ш.)*

І села, і люди на Україні інші, як в чужих краях. От
московське село без садків, бо Москалі не люблять дере-
вини. А в нас — ніби море виступають широкі села з ви-
шневими садочками, і люди веселі.

І радіє, хто в чужині вертає у рідні сторони:

*Я знову з тобою, коханий мій краю.
Як любо на тебе дивитись мені!
Як широ я поле широке когаю,
Сей ліс величавий, садочки рясні!*

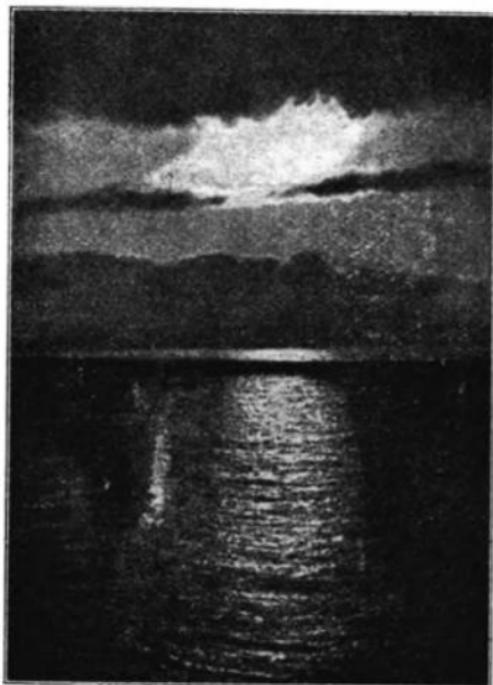
*Мов гарним віночком, садками повиті
Пишають ся білі, чистенькі хатки . . .
А поле широке мов хмарами вкрите
Пшеницею, житом . . . його не пройти!**

(П. Нес.)

Але мусимо памятати, що найкращу землю забрали нам Москолі. Найбогатша частина України в московських руках. Та недалека вже хвиля, як намістъ московської неволі засніє самостійна українська держава.

*I забудеть ся нещасна дівня яодина,
I оживе добра слава, слава України.*

* Розвага 1915.

Чорне море.

ЗМІСТ.

	Сторона
Переднє слово	3
1. Загальний опис	5
2. Гори України	8
3. Височини	13
4. Низовини	15
5. Ріки і озера	15
6. Українські моря	22
7. Клімат (підсоне)	23
8. Рістня (фльора)	26
9. Звіринність (фавна)	30
10. Копалини і цілющі жерела	32
11. Плоди	35
12. Краса України	37

Рецензії на І. видане:

Опис рідного краю

(Географія України з ілюстраціями).

Видавництво: „Всеукраїнська бібліотека.“ ч. 6. Накладом Франца Андрусевича. Ст. 36. Щіна 40 с. Львів 1913.

Учитель, орган укр. педагог. товариства під редакцією Івана Юшишина, ч. 9. Львів, 20 мая 1914. ст. 286:

„Отся книжочка написана з теплом, любовю і ясною метою розбудити ті самі почування в кожного читача. І справді гарно та інтересно знакомить автор читача з рідним краєм: його величиною, горами, височинами, долинами, ріками, морями, підсонем, рістнею, звірями, копалинами та пло-дами.“

Відгуки, орган укр. молоді, ч. 2., Львів, лютий 1913 ст. 20.

„Опис рідного Краю.“

Властиву географію поділено в сей спосіб, що перше місце займають гори, друге височини, потім йдуть низи, опісля ріки, а вкінці підсоне, фавна і фльора. Книжка мала, але важнецька своїм предметом. У нас природописні науки, передовсім географія, в найбільшім занедбанню. Крім давнійшої праці Р. Заклинського і новійшої С. Рудницького, нема

в нас підручника географії про укр. територію. Тому кожда праця з сеї області цінна і її треба брати з подякою. Знаніє своєї землі, крім населення, як довга вона й широка, власне уформовані її поверхні, може нам як живітірам України, стати дуже в пригоді. Починајмо від сеї малої книжочки.

I. B.

ВОЄННІ ЧИТАНКИ.

Видавництво українського народнього учительства.

Ч. 1. „За Україну“, ілюстрована збірка.

Ціна 30 сот.

Ч. 2. „Червона Калина“, збірка, присвячена „Січовим Стрільцям“, з малюнками.

Ціна 30 сот.

Ч. 3. Опис рідного краю, з ілюстраціями.

Український Вое́нний Музей і Архів

зalожений при III. секції української Просвітно-культурної Ради, збирає усякі предмети, письма та друки, які лу-чать ся з війною народів, а передовсім від-носять ся до подій на нашій території або виказують участь Українців у війні. Також всі памятки воєнного життя.

Адреса:

Ukrainisches Kriegsmuseum, Wien VIII.,
Piaristengasse 17, Mezzanin 5.

Vom Preßbureau
des k. u. k. Kriegsministeriums genehmigt.

ЦІНА ЗО СОТ.